

4. Kulakivskyy P. (1997). *Yerlych Yoakhym* [Yerlych Yoakhym]. Ostrozka Akademiya XVI – XVII st. Entsyklopedychne vydannya. Ostroh. S. 47 – 48.
5. Mytsyk Yu. (1995). *Natsionalno-vyzvolna viyna ukrayinskoho narodu seredyny XVII st ochyma Yerlycha* [B. Khmelnytsky liberation war of the Ukrainian people in the middle of XVII is by the view of Yerlych]. Arkhivy Ukrayiny. № 4–6. S. 33–40.
6. Teslenko I. (2001). *Yerlych Yoakhim Olizarovych* [Yerlych Yoakhim Olizarovych]. Kyievo-Mohylyanska akademiya v imenakh (XVII – XVIII st.). Entsyklopedychne vydannya. Kyiv. S. 205–206.
7. Teslenko I. (2004). *Rodynnyy klan Yerlychiv* [Yerlych`s family]. Sotsium. Vyp. 4. S. 135–188.
8. Yakovenko N. (1988). *Novi dzherela do istoriyi Ostrozkoyi shkoly – pershoho navchalnoho uchbovoho zakladu vyshchoho typu u skhidnykh slov`yan* [The new sources of the history of Ostrog school was the first east Slavic institution of higher education]. Prohresyvna suspilno-politychna dumka v borotbi proty feodalnoyi reaktsiyi ta katolytsko-uniatskoyi ekspansiyi na Ukrayini. Tezy respublikanskoyi naukovy-teoretychnoyi konferentsiyi. 20 – 24. 04. 1988 r. Lviv. S. 40–42.
9. [Bartoszewicz J.] *Dzieła Juliana Bartoszewicza*. T. 2. Historia literatury polskiej. Kraków, 1877. S. 26.
10. Szermak W. *Kilka słów o pamięnikach polskich XVII wieku* // Ateneum. 1896. T. IV (84). S. 117–135.
11. *Doniesienie literackie* // Biblioteka Warszawska. 1852. № 1. S. 199.
12. *Latopisec albo kroniczka Joachima Jerlicza*. T. 1. Warszawa, 1853. IX, XLIV, 187 s.
13. *Latopisec albo kroniczka Joachima Jerlicza*. T. 2. Warszawa, 1853. 213 s.
14. Jabłonowski A. *Akademia Kijowsko-Mohylanska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi*. Kraków, 1899–1900. S. 68–74.
15. [Jerlicz J.] *Latopisec albo kroniczka różnych spraw i dziejów dawnych i terazniejszych czasów* // *Yuzhnorusskiye letopisy*. Kyiv, 1916. S. 37–390.
16. Kochanowski J. *Jerlicz Joachim* // *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*. T. XVI. Warszawa, 1903. S. 873.
17. Perdenia J. *Jerlicz (Irlicz) Joachim* // *Polski słownik biograficzny*. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1964. T. XI. S. 175–176.
18. Wójcicki K. *Wł. Joachim Jerlicz i latopisec albo kroniczka jego od r. 1620 do 1673* // *Biblioteka Warszawska*. 1852. № 2. S. 189–204.
19. Wójcicki K. *Jerlicz (Joachim)* // *Encyklopedia Powszechna*. Warszawa, 1863. T. XIII. S. 255–257.

Одержано 4.10.2018.

УДК (477):784.4 «16/17»

Мерімерін Євген,

Здобувач,

izhenia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0904-9412>

Інститут історії України

НАН України,

вул. Грушевського, 4, м. Київ,

Україна, 01001

DOI 10.5281/zenodo.2345739

Merimerin Ievgen,

Applicant,

izhenia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0904-9412>

Institute of History of Ukraine

NAS of Ukraine,

4, Hrushevskogo Str., Kyiv,

Ukraine, 01001

Відображення в історичних піснях і думках тематики національно-визвольної боротьби в Гетьманщині

У статті проаналізовано особливості відображення національно-визвольних змагань населення Гетьманщини в другій половині XVII – на початку XVIII ст. в історичних піснях та думках. Народні пісні та думи

в контексті історії Гетьманщини є непересічним джерелом для об'єктивного з'ясування тогочасного рівня української державної ідеї, соціальних ідеалів і рефлексій, субкультури різних верств і прошарків, а також взаємовідносин представників етнічних груп населення (українців, росіян, поляків, молдован, турків, татар і ін.).

У дослідженні використано аналітико-синтетичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний методи. Також за допомогою методів критичного аналізу джерел, систематизації та класифікації були опрацьовані й переосмислені деякі суперечливі чи дискусійні факти з минулого, пов'язані з боротьбою за національну та релігійну незалежність.

Встановлено, що історичні пісні та думи, присвячені боротьбі населення Гетьманщини за національно-релігійну незалежність в другій половині XVII – на початку XVIII ст. є особливо колоритними. Вони насичені значною кількістю фактів і описів подій. У них домінують сюжети про вірність православній вірі та батьківщині в боротьбі з агресивно налаштованими супротивниками, протести проти соціального та національного гніту. Значне місце в пісенному фольклорі відведено з'ясуванню взаємовідносин І. Мазепи, С. Палія та Петра I, їхньої ролі в суспільних процесах. Чітко простежується кілька спрямувань у народному поетичному фольклорі: по-перше, категорії «свої» – «чужі»; по-друге, «традиційно улюблені» образи – «негативні» постаті та їхні негідні вчинки.

Доведено, що конкретні імена осіб, точні назви місць і послідовність подій не є обов'язковими для цього циклу, де нерідко змішувалися погляди різних соціальних груп, характеристики окремих осіб і подій. З часом одні й ті самі твори обростали новими деталями, новими образами й подіями.

Автор доходить висновку, що у другій половині XVII – на початку XVIII ст. основним змістом народної поезії є відображення супротиву польсько-шляхетському та соціальному гніту. Порівнюючи з творами минулого періоду, у ній ширше показана боротьба широких верств українського народу за національну свободу та соціальні права.

Ключові слова: Гетьманщина, козацтво, поетичний фольклор, народні пісні, народні думи, національна незалежність, релігійна незалежність, православ'я.

Reflection in historical songs and dumas the topics of the national liberation struggle in the Hetmanate

The article analyses the features of reflection of the national liberation struggle of the Hetmanate population in the second half of the XVII – the beginning of the XVIII century in historical songs and dumas. The folk songs and dumas in the context of the Hetmanate's history are the significant sources for an objective determining of the level of Ukrainian state idea, social ideals and reflections, the subculture of different classes, as well as the relations of representatives of ethnic groups (Ukrainians, Russians, Poles, Moldovans, Turks, Tatars, etc.).

This paper uses analytical-synthetic, historical-comparative and problem-chronological methods. With the help of critical analysis of sources, systematization and classification some controversial facts from the past, connected with the struggle for national and religious independence, have been revised and redefined.

It was found that historical songs and dumas devoted to the struggle of the Hetmanate population for the national and religious independence in the second half of the XVII – early XVIII centuries are especially colourful. They are full of facts and descriptions of events. The storylines of fidelity to the Orthodox faith and the Motherland in the fight against aggressive enemies, protests against social and national oppression are dominant.

A significant place in the song folklore is dedicated to the clarification of the relationships between I. Mazepa, S. Paliy and Peter I, their role in social processes. There are several clear directions in the folk poetry: first, the categories of "friend" or "foe"; and secondly, traditionally favorite characters are "bad people" and their bad things.

It is proved that the specific names of individuals, the exact names of the places and the sequence of events are not obligatory for this cycle, where the views of different social groups, the characteristics of individuals and events are often garbled. Over time, in the same works the new details, new images and events appeared.

The author comes to the conclusion that in the second half of the XVII – the beginning of the XVIII century the main idea of the folk poetry is the reflection of the opposition to the Polish gentry and social oppression. In contrast to the works of the previous period, the folk poetry of that time shows the struggle of the broad strata of the Ukrainian people for the national liberty and social rights more widely.

Key words: Hetmanate, Cossacks, poetic folklore, folk songs, folk dumas, national independence, religious independence, Orthodox identity.

Про важливість поетичного фольклору, його виховну й цілеспрямовуючу силу в боротьбі із зовнішнім агресором Г. Верьовка в грізний період Другої світової війни зазначав так: «В давніх народних піснях виявляє себе могутня сила народу, його національна гордість і грізна пересторога ворогові. У різноманітному процесі народної творчості в дні війни спостерігаємо поширене явище – творення нового тексту на відомі популярні мелодії старих народних пісень. Автор використовує готову схему ритму пісні й загальний характер музичної мелодії, даючи до них новий погляд, що відкриває нові події. Тут давні улюблені народом мелодії виконують культурно-виховну роль у нових історичних умовах» [7, арк. 104].

Народні пісні та думи в контексті історії Гетьманщини є непересічним джерелом для об'єктивного з'ясування тогочасного рівня української державної ідеї, соціальних ідеалів і рефлексій, субкультури різних верств і прошарків, а також взаємовідносин представників етнічних груп населення (українців, росіян, поляків, молдован, турків, татар і ін.). *Мета даної*

статті – проаналізувати особливості відображення національно-визвольних змагань населення Гетьманщини в другій половині XVII – на початку XVIII ст. в історичних піснях та думках.

Серед робіт, використаних при підготовці даної студії, – праці визначного ученого та збирача українського пісенного фольклору Ф. Колесси [16], діаспорних істориків О. Субтельного [33], О. Оглоблина [25], представників української історіографії радянської доби – Г. Сергієнка [32], В. Дядиченка [11], та сучасних фахівців з історії козацької доби, серед яких О. Гуржій [9; 10], Т. Чухліб [35; 36] та ін. На основі аналізу історіографічних напрацювань можемо констатувати, що дана проблематика в суто історичному контексті свого висвітлення практично не знайшла. Найбільш вивченими аспектами цієї теми є ті, що належать до галузі фольклористики.

Особливої уваги серед джерельної бази, використаної у цьому дослідженні, заслуговують поетичні фольклорні пам'ятки, вміщені у збірнику «Історичні пісні» [5], виданому в 1961 р. Упорядники цього видання визначили за мету подати поетичні твори в найхарактерніших їхніх варіантах, де відтворено не лише конкретні явища й події, а й типові образи й картини суспільно-політичного життя для всіх періодів буття українського народу. Прикметно те, що сюди вміщено пісні в записах тільки «дожовтневої» епохи. Чи не єдиним, але значним недоліком видання на сьогодні є тлумачення окремих подій, явищ і персонажів у коментарях із позицій марксистсько-ленінської методології та «класового підходу», що, зрозуміло, не могло не зумовити певні історичні викривлення.

Кінець XVII – початок XVIII ст. був своєрідним, доволі тяжким, багатим на випробування, а часом і трагічним періодом. Найдієвішу частину суспільства хитало то вправо, то вліво, а нерідко й змушувало крокувати назад у своїх заходах і планах. На зміну кривавій «Руїні» прийшло більш-менш стає гетьманування І. Мазепи (1687–1708), яке досить швидко поєдналося з жорстоким правлінням «ката по природі» (О. Пушкін) Петра I; розпочалася поступова, але цілеспрямована ліквідація автономного устрою Української держави, котра на законодавчому рівні завершилась у 1764 р. зі скасуванням влади володаря булави К. Розумовського (1764); активними темпами йшло покріпачення посполитих і рядових козаків. Водночас продовжували існувати непереможні проблеми, пов'язані із загрозою агресії з боку можновладців Польщі, Туреччини та Кримського ханства.

У другій половині XVII–XVIII ст. основним змістом народної поезії є відображення супротиву польсько-шляхетському та соціальному гніту, порівняно з творами минулого періоду, ширше показана боротьба широких верств українського народу за національну свободу та соціальні права. Іноді тематика, структура та зміст пісень XVII ст. повторюються з незначними змінами в піснях XVIII ст. Так, наприклад, у пісні, що починається словами «Зажурилась Україна», відображено заклик до боротьби з турецькими поневолювачами, а в дещо зміненому варіанті цієї пісні XVIII ст. тематика твору передається майже тими ж самими словами, але вже проти польської шляхти [5, с. 27; порівн. з 12, с. 82]:

«Ходить ляшок по риночку, шабельку виймає,
Козак його не боїться, шапки не знімає.
Ось ляшок до шабельки, а козак до дрюка:
«Тепер тобі, вражий сину, з душею розлука!»

«Гей, гук, мати, гук» – так полохливо реагували українці на скрутну ситуацію, що склалася в їхній країні в одній зі своїх пісень. Саме тоді довелось оборонятися від ворогів із різних боків: козаки «вражу орду б'ють», женуть «прямо в воду бусурменську уроду», а водночас «червону річку ллють» у «шляхетську руїну...за рідну Вкраїну» [8, с. 303]. Однією із найпомітніших постатей цієї боротьби був С. Палій, якому і присвячено названий поетичний твір.

Від 1688 р. фастівський полковник С. Палій кілька разів порушував клопотання перед царським урядом українського гетьманства щодо возз'єднання підвладної йому території на Правобережжі з Лівобережжям, тобто мовилося про поновлення Гетьманщини на обох берегах Дніпра. У нього навіть змінилась атрибутика: якщо раніше він, зазвичай, підписувався полковником «Війська Речі Посполитої запорозької», або «Війська його королівської милості запорозького», то пізніше – «Полковник його цісарського величества війська запорозького». А його соратник, виходець із Переяславського полку Самусь (Самійло Іванович) почав визначати себе як «його пресвітлого величества війська запорозького гетьман український». Останній у 1680-х рр. посідав ранг богуславського полковника, а в 1692 р. польський уряд, розраховуючи на співпрацю, призначив його наказним гетьманом Правобережної України. З кінця XVII ст. обидва полковники збройно виступили проти місцевого панства та чиновників [3, с. 39–40; 10, с. 11].

Сюжетно доповнює події того періоду пісня про брацлавського полковника А. Абазіна та козацько-селянське повстання під його керівництвом наприкінці 1703 р. Коли польсько-шляхетське військо А. Синявського оточило їх у м. Ладижин (нині – Тростянецький район, Вінницької області), повстанці мужньо оборонялися, сподіваючись на допомогу іншого народного ватажка – Самуся (у творі його названо Палієнком), але той не зміг пробитися до людей в облозі. В результаті, захопивши містечко, «вражі ляхи» зловісно розправилися не лише з повстанцями, але і з літніми та малими мешканцями, а ватажка посадили на кіл [4, с. 147–149; 32, с. 162–165; 35].

У зв'язку з повстанням у пісні згадані такі населенні пункти: Біла Церква, Владизин (замість – Ладижин), Немирів, Берестечко, де власне і відбувалися масові збройні конфлікти. Маємо тут і певні історичні неточності. Зокрема, А. Абазін спочатку був тяжко поранений і потрапив у полон. Згодом, за наказом А. Синявського, зазнав тортур і був посаджений на палю в Шаргороді, а не так, як мовиться у творі: «Серед ринку в Немирові головонька знята!» [26, с. 304–305].

Є й деякі інші розбіжності. Так, у радянській історіографії повстання під проводом полковника Абазіна класифікували як селянсько-козацьке, а в пісні головними героями є виключно «козаченьки» [15, с. 345; 11, с. 10].

Про боротьбу С. Палія одночасно з турками та шляхтичами Речі Посполитої йдеться також у пісні «Семене Палію, а що ж бо ти робиш», записаної в с. Погреби на Київщині (варіант «А»). Точної хронологічної й географічної прив'язки до описаних подій немає. Проте, судячи зі змісту про арешт полковника турецькими вояками, можна припустити, що його захопили в Немирові в полон, правда, не турки, а загін польського магната, коменданта Немирова Ранцема в 1689 р. Цей факт підтверджують різні джерела [30; 28]. Ординці ж, які його постійно переслідували, дуже хотіли помститися за те, що той не раз надсилав полонених турків, татар і ногайців до Варшави, Москви та Батурина. Особливо озлоблювала ворогів інформація про успішну діяльність С. Палія, котра з'являлася в «летючих листах» Австрії, Венеції, Голландії, Німеччини, Польщі, Франції та інших країн. Турецькі й татарські можновладці вимагали від польського короля передачі їм полковника для розправи. Однак, пробувши за ґратами зиму, йому з допомогою козаків пощастило втекти з тюрми і благополучно дістатися Фастова.

У пісні не називається безпосереднє місце арешту героя, але рядки про те, що його спіймали й ввели «містом, вулицею» зі зв'язаними руками «назад сирицею», та ще й поблизу польського кордону, певною мірою підтверджує наш здогад про місце й час означеної події. Правда, про арешт полковника недалеко від кордону з Річчю Посполитою говориться у варіанті «Б», а у варіанті «В» – про турецький кордон* [31, с. 331–332].

Унікальною за своєю сюжетною насиченістю й колоритністю образів є пісня «Ой Мазепо, ой Мазепо, хочь ти і гетьмане». У ній фактично кожен рядок має певне ідеологічне навантаження, риси історизму. Уже в самій назві І. Мазепа хоч і визнається за гетьмана, але робиться відвертий, «чутливий» натяк: усе-таки, щось не так. Можливо, робиться прозорий натяк на ту обставину, що його було обрано володарем булави не на «народній» раді, як, скажімо, Б. Хмельницького, а через донос на свого попередника й покровителя І. Самойловича та зорганізовані російським князем В. Голіциним вибори. Крім того, у таборі поблизу р. Коломак він підписав статті – угоди з Московією, що стали помітним відступом на шляху обмеження української автономії [37; 33].

Далі у творі робиться однозначний закид гетьманові: ти «ізрадливий, зі шведом ся складаєш», а на «царя восточного руку підіймаєш». Тобто безкомпромісно засуджується його союз зі шведським королем Карлом XII і виступ проти Петра І. У цьому епізоді знайшли яскраве відображення суспільно-політична ситуація, що склалася після Полтавської битви 1709 р. і вплив пропаганди московського уряду на жителів України. За те, що І. Мазепа підняв ворожу орду на українців і «наробив тривоги», він, за переконанням автора пісні, безперечно відповідь «на тім світі Богу». Тут доречно нагадати про анафему, котру наклало православне духовництво на володаря булави за вказівкою царя. Як на той час, це було унікальним явищем для православного світу.

Стосунки між І. Мазепою й козацькими старшинами В. Кочубеєм та І. Іскрою в пісні описані доволі конкретно-історично, хоча і в традиційному для XVIII ст. світлі [27, с. 306]:

*Всього ж варіантів запису твору чотири.

«Цар учувши об ізраді*, не хтів віри дати,
Здумав Іскру з Кочубеєм к Мазепі послати.
Як убачив їх Мазепа, кріпко звеселився,
Кочубей же із Іскрою слізьми залилися»

У світлому образі подано постать майбутнього гетьмана Лівобережної України Д. Апостола, який «знав їх щиру правду» і вважав, що В. Кочубею та І. Іскрі «стати за Україну було дуже мило» [27, с. 306]. Проте знаємо, що в російській історіографії XVIII – початку XX ст. і за радянської доби їхні постаті часто ідеалізувалися, їм приписувалися високі патріотичні почуття [20; 22].

Помітною неточністю у творі є опис страти В. Кочубея й І. Іскри «в Києві на Подолі». Адже відомо, що їх стратили в містечку Борщагівка (нині – село Погребищенського району Вінницької області). Згодом їх перепоховали на території Києво-Печерської лаври.

Також у пісні покладається вся провина на володаря булави за спалений Батурин, коли лише «зосталася хата», а тому наголошено: «твоя, же Мазепо, і душа проклята», пішло все «добро нівець». Ще його названо «бісовим злодієм» [27, с. 306].

У вступі до перевидання праці М. Костомарова «Мазепа» Б. Литвак справедливо зазначив, що І. Мазепа ввійшов в історію України, у свідомість її волелюбного народу як «проклятий» – не особистість, а символ зла; сучасники та найближчі нащадки у своїх народних піснях і оповідях інакше його й не називали [21, с. 4, 5]. Усі ці події й головні постаті вже давно переглянуті як в іноземній, так і у вітчизняній історіографії [25; 39; 38; 14].

Треба зазначити про неординарність думи «Семен Палій і Мазепа», бо одні дослідники вбачали в ній цінний з ідеологічних мотивів твір, єдиний у своєму роді, що стосується XVIII ст., інші ж вважали її політичним фальсифікатом. Вона відома в записі, зробленому в 30-х рр. XIX ст. І. Срезневським на Запорожжі; оприлюднена ним у 1834 р., а М. Максимовичем – в 1849 р. [6, с. 72–76; 24, с. 88–91].

Початок думи (заспів) одразу визначає час описаних подій:

«Шведського року, нещасливого літа

Не одна-то душа християнська безневинно пішла з сього світа...»

Отже, чітко можна визначитись: йдеться про кінець 1708 – першу половину 1709 р. – від моменту переходу гетьмана І. Мазепи на бік шведського короля Карла XII і до Полтавської баталії. Досить високий історизм твору, адже він насичений конкретними достовірними фактами. Зокрема, згадується про зустріч «царів і князів» у м. Лебедин, де обговорюється питання: чому немає ладу в «землі християнській»? Це пояснюється тим, що «бусурмани» почали називати християн своїми «братами» й головним винуватцем визначають «проклятого» Мазепу. Отже, перша провина володаря булави, згідно зі змістом, це налагодження нормальних відносин із мусульманами. Другий закид йому зроблено у зв'язку зі стратою безневинних старшин І. Іскри та В. Кочубея, а також засланням до Сибіру полковника С. Палія. Останнього вирішено чимшвидше звільнити й доправити до царя «в гості», який ніби то радо очікував «великого лицаря». І третє звинувачення прозвучало щодо спілки І. Мазепи з Карлом XII супроти Петра I, Москви. Наводяться слова невдоволення гетьмана тим, що «Москва стала нас кругом оступати». Тобто чітко простежується антиросійський мотив вчинку.

Далі дума фіксує факт прибуття під Полтаву С. Палія та боярина Б. Шеремета (графа Шереметьєва) з великим царським військом «на свято Миколая» (день Полтавської битви збігся зі святом Миколая Качанного) і початок битви. Можливо, це простий збіг, але чи не хотів автор звернути увагу на «безбожність» проведення цієї події, під час якої загинуло багато тисяч людей, зокрема й серед мирного населення? Водночас подається явно історично неправдива (заполітизована) інформація про те, що І. Мазепа особисто віддав наказ зруйнувати свою резиденцію – м. Батурин. Адже джерела свідчать: місто захопили царські війська на чолі з сатрапом Петра I кн. О. Меншиковим, після чого його вщент зруйнували, а жителів стратили. За наказом царя резиденцію наступного гетьмана перенесено до Глухова [1, с. 257].

Супротивники Петра I після своєї поразки «плоти справляли, на той бік Дніпра утікали». Про С. Палія ж під Полтавою зазначено: рубає ворогів на всі боки, «як полову, метає». Насправді, це явне художнє перебільшення, так само як розмова-погроза останнього з І. Мазепою, бо на той час полковник мав доволі похилий вік і слабке здоров'я через тяжке заслання. Хоча вже на

* В. Кочубея та І. Іскри.

початку XVIII ст. він став легендарною постаттю, на яку зважали навіть турки [19, с. 63–64].

Закономірно, з огляду на суспільно-політичну ситуацію, що склалася на той час в Україні, дума завершується загальним зверненням до народу «землі християнської», котра опанована «смутками і печаллями», а також здравицею на пошану «праведного государя» та «превеликого пана» С. Палія, який не дав християн на поталу шведам. Головна історична квінтесенція твору цілком зрозуміла: протиставлення С. Палія й І. Мазепи – «першому все добро і вся слава, другому – все зло і неслава» (М. Максимович).

У радянській історіографії до автентичності названого твору ставилися по-різному. Наприклад, Ф. Колесса вважав його, на відміну від «народних» пісень про С. Палія та І. Мазепу, фальсифікатом, стилізованою підробкою під думу [16, с. 157, 158]. Приводом для таких зауважень ученого були, зокрема, «прославляння» Петра I та недостовірність знищення Батурина І. Мазепою.

Не вмістила твір до свого збірника «Українські народні думи» і К. Грушевська, а слідом за нею так само вчинив Б. Кирдан. На протигагу їм, укладачі видання «Українські народні думи та історичні пісні» П. Павлій, М. Родіна та М. Стельмах наголосили, що дума «належить до найвидатніших народних творів початку XVIII ст.» [34, с. 591].

Хай там як, але, на нашу думку, характеристика головних персонажів у творі цілком відповідала тогочасному загальному суспільному усвідомленню історичної дійсності. Правда, були серед населення і винятки – особи, котрі ганьбили діяльність Петра I, О. Меншикова та їхнього оточення, і виправдовували вчинок І. Мазепи, наприклад, так звані «мазепинці», серед яких і П. Орлик.

Прикметні в цьому аспекті висловлювання М. Костомарова про гетьмана І. Мазепу та його діяльність. Зокрема, вчений наголосив: той «брехав перед усіма, усіх обдурював – і поляків, і малоросіян, і царя, і Карла, усім був готовий заподіяти зло, як тільки для того траплялася нагода або можливість отримати вигоду, вивертитися з небезпеки» [17, с. 320]. Народ не пішов за І. Мазепою. А пам'ять про нього не випарувалась у народі, а залишилась у непривабливому вигляді. У народних піснях і переказах це якась зла та ворожа істота, навіть не людина, а лиха, проклята сила: «Проклята Мазепа». Найбільше пам'ять народу зберегла його боротьбу із С. Палієм. Як наслідок, зрада гетьмана залишила по собі надовго, якщо не навіки, презирство російської влади до «малоросійської» народності [17, с. 320–323].

Цікаво порівняти деякі означені аспекти, пов'язані з Полтавською битвою, з їхніми аналогами в російському пісенному фольклорі. Так, в історичній пісні «Полтавское дело» фактично повністю відсутній український контекст, окрім міста, де відбулася баталія: «Под славным городом под Полтавой, Подымалась Полтавська баталья». Названо постаті: «царь-государь», «царев Большой боярин, князь Борис Петрович, Шереметев», – з російського боку; «король Шведский», «большой Майор»*, – з ворожого боку. Серед визначених географічних назв маємо: «земля Шведська», «Обск»**, «Красна Мыза», «река Момжа». З українського боку не згадано жодного учасника.

Як бачимо, історичної конкретики й реального опису подій у творі обмаль. Навіть «Полтавское дело» чомусь датовано 1701 р. Не зовсім чітко названо кількість шведських вояків під Полтавою: «У генерала у нас силы тридцать тысяч, у благодера силы сорок тысяч, а с самим королем сметы нету», – доповів полонений воєначальник Карла XII [29, с. 170–173]. Насправді ж під містом Петро I зосередив 42 тис. солдатів і 102 гармати проти 30 тис. шведів [2; 18].

У даному випадку народна пам'ять виділила лише Б. Шереметева в бою проти армії Карла XII, взагалі поминувши роль О. Меншикова та інших військових керівників.

Широке історичне полотно взаємин українців із поляками, росіянами, турками та татарами в першій чверті XVIII ст. відтворено в пісні «Наварили ляхи пива, та не зшумували». Правда, М. Максимович, записавши один із її варіантів («В») і вперше опублікувавши в 1834 р., вважав, що події у творі стосуються 1687 р. [13, с. 108].

Однак, на нашу думку, рядки про службу козаків «восточному царю», «пану-хану, тому бусурману», а потім – «восточному царю», який «милостивий, не доймає віри» православної, та ще і згадка про військовий похід росіян під керівництвом «Галичина» [23, с. 335–337], хронологічно накладається на період після Полтавської битви (1709) й існування так званої Олешківської Січі [9, с. 141–156]. Саме тоді ординці й польська армія, спільно із загонами

*«Большой майор» – вочевидь йдеться про одного з керівників («старшого») шведського війська, захопленого в полон і згодом допитаного.

**Псков.

гетьмана Війська Запорозького та Правобережної України П. Орлика (1710–1714), неодноразово вторгалися на лівий берег Дніпра, воювали проти царських військ і полків І. Скоропадського. На боротьбу з П. Орликом Петро І якраз і посилав генерал-фельдмаршала М. Голіцина (у творі – Галичина) [4, с. 187–192; 36].

Найімовірніше, перший варіант (варіанти) пісні створено в козацькому середовищі – у колі сподвижників І. Мазепи, які, після розгрому полків того і смерті влітку 1709 р., подалися під опіку кримського хана та турецького султана. Отримавши підтримку, козаки зобов'язалися брати участь у спустошливих нападах ординців на територію Гетьманщини та Слобожанщини. Власне, тоді їм і було дозволено заснувати Олешківську Січ. Неодноразово окремі з них намагалися повернутися в межі батьківщини, просили на це дозволу в царя, котрий [23, с. 335]:

«Гей, засилає Галичина, щоб не було зміни.
Біжи, біжи, Галичине, лядською стороною,
Гей, а я піду із Москвою слідком за тобою»

Цілком можливо, що в цих рядках згадується про так званий Прутський похід проти Туреччини 1711 р. під час російсько-турецької війни 1710–1713 рр. У січні 1711 р. царські війська та козацькі полки Гетьманщини відбили напад кримських татар і загонів П. Орлика на територію України. Весною того ж року збройні сили росіян і українців вирушили на Молдову через Правобережжя – «польською стороною» (М. Голіцин) і Білорусь (Петро І). Проте вони не розраховували свої сили (близько 46 тис.) і були оточені турецьким військом (до 120 тис.) та татарською кіннотою (70 тис.) під с. Станілешті поблизу м. Ясси, унаслідок чого вимушено уклали невигідний для Росії Прутський трактат 1711 р.

Принципове уточнення маємо у варіанті «Д»: козак запевняє, що «стане із Москвою на широких дворах», але піде «на Україну», тобто воювати разом із росіянами, однак у думці – одна своя батьківщина [23, с. 337]. Цікавим є й той факт, що цей варіант записано на Золотонощині, отже, колишній території Лівобережної Гетьманщини.

У варіантах «Е» і «З» йдеться про страждання українців від ординців і поляків та сміливу, героїчну боротьбу проти ворогів; у варіантах «Є», «Ж» та «І» – виключно про турків і татар, а в «І» – лише про Річ Посполиту. Згадуються міста Краків, Яків, Вільне, Біла Стайня, Варшава; ім'я Понятовського. У протистоянні Москви та Варшави масово гинули українські козаки – «усі степи вкрили».

Прикметно, що в пісні зафіксовано тільки початки ознайомлення царських вояків із південноукраїнськими землями, бо [23, с. 340]:

«Москалики – сударики дорожки питали:
Куда сая, куда тая дороженька пала?»

У варіанті «З», одному з найкращих в пісні, містяться рядки [23, с. 339]:

«Ой билися, рубалися сім год ще й чотири,
Ізгубили Україну, як самі схотіли»

Можливо, говориться про чотири роки гетьманування П. Орлика та дещо пізніші події, коли сталося кілька спустошливих нападів ординських і польсько-шляхетських військ на Правобережжя та Лівобережжя, під час яких дуже постраждало місцеве населення. Вочевидь, жителі України не сприймали політику П. Орлика через його союз із кримським ханом і магнатерією Речі Посполитої.

Варіант «И» явно контамінований із піснями про С. Палія та І. Мазепу, з деякими сюжетними спрямуваннями про руйнацію Запорозької Січі царськими військами. У даному зразку використані мотиви поетичних творів про трагічну облогу Полтави, поразку армії шведського короля Карла XII та І. Мазепи, а також загонів запорізьких козаків на чолі з К. Гордієнком. Ця пісня, за кількістю своїх варіантів, яких налічується 12, є однією з найбільших у циклі поетичних творів про боротьбу українців проти зовнішнього ворога в кінці XVII – на початку XVIII ст.

Отже, історичні пісні та думи, присвячені боротьбі населення Гетьманщини за національно-релігійну незалежність у другій половині XVII – на початку XVIII ст. є особливо колоритними. Вони насичені значною кількістю фактів і описів подій. У них домінують сюжети про вірність православної вірі та батьківщині в боротьбі з агресивно налаштованими супротивниками, протести проти соціального та національного гніту. Значне місце в пісенному фольклорі відведено з'ясуванню взаємовідносин І. Мазепи, С. Палія та Петра І, їхньої ролі в суспільних процесах. Чітко простежується кілька спрямувань у народному поетичному фольклорі: по-перше, категорії «свої» – «чужі»; по-друге, «традиційно улюблені» образи – «негативні» постаті та їхні негідні вчинки.

Конкретні імена осіб, точні назви місць і послідовність подій не є обов'язковими для цього циклу, де нерідко змішувалися погляди різних соціальних груп, характеристики окремих осіб і подій. З часом одні й ті самі твори обростали новими деталями, новими образами й подіями. Пісенний фольклор завжди відтворював типові картини історичної дійсності, характерні для суспільного життя. Взаємопроникнення епічного та ліричного в народнопоетичних творах надавало особливої своєрідності художньому опису історичних подій. Основним змістом народної поезії стали соціальний протест проти гноблення, боротьба з іноземними загарбниками та прагнення народу до свободи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. 1710 г., генваря 5. Грамота Государя Петра I-го Гетману Скоропадскому на урядь Гетманский, маестности и булаву его // Источники малороссийской истории собр. Д. Н. Бантышем-Каменским и изд. О. Бодянским. Москва: В Унив. тип., 1859. Ч. 2. С. 257–259.
2. 250 років Полтавської битви. (1709–1959): зб. статей. Київ: Видавництво АН УРСР, 1959. 168 с.
3. Андрусак М. Мазепа і Правобережжя. Львів, 1938. 106 с.
4. Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе: в 37 т. Киев, 1859–1914. Киев: Тип. Федорова, 1868. Ч. 3. Т. 2: Акты о козаках (1679–1716). IV, 197, 846, II, III с.
5. Березовський І. П., Родіна М. С., Хоменко В. Г. Історичні пісні українського народу // Історичні пісні / упоряд.: І. П. Березовський, М. С. Родіна, В. Г. Хоменко. Київ: Видавництво Академії Наук Української РСР, 1961. С. 7–58.
6. Битва Полтавская // Запорожская старина / Уклад., авт. запису та передм. І. І. Срезневський. Харьков, 1834. Ч. II. Кн. 1: Песни и думы о лицах и событиях от Богдана Хмельницкого до смерти Мазепы. С. 72–76.
7. Верьовка Г. Доповідь Г. Верьовки на ювілейній сесії АН УРСР 30.XII.1942 р. // Архів ІМФЕР НАНУ. Ф. 14-2. Оп. 26. Арк. 104.
8. Гей, гук, мати, гук // Історичні пісні / упоряд.: І. П. Березовський, М. С. Родіна, В. Г. Хоменко. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. С. 303.
9. Гуржій О. І. Олешківська Січ (1711–1728 рр.) // Історія Запорозької Січі. Київ: Арій, 2015. С. 141–156.
10. Гуржій О. І. Політико-адміністративне й територіальне реформування Гетьманщини у XVIII ст.: причини, перебіг, наслідки. Київ: Інститут Історії України НАНУ, 2015. 80 с.
11. Дядиченко В. А. Семен Палій. Київ: Укрвидав, 1942. 12 с.
12. Зажурилась Україна, бо нічим прожити // Історичні пісні / упоряд.: І. П. Березовський, М. С. Родіна, В. Г. Хоменко. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. С. 82.
13. Зажурилась Україна, що нігде ся-діти... // Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем. Москва: Унив. тип., 1834. Кн.1: Украинские думы. С. 108.
14. Іван Мазепа та його доба: історія, культура, національна пам'ять: матеріали міжнародної наук. конф. Київ: Темпора, 2008. 488 с.
15. Історія Української РСР: у 2-х т. Київ: Вид-во АН УРСР, 1955. Т. 1. 907 с.
16. Колесса Ф. М. Українські народні думи. Львів: Просвіта, 1920. 160, VIII, [4] с.
17. Костомаров Н. И. Мазепа. Москва: Республика, 1992. 335 с.
18. Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба. Київ: Україна, 2003. 240 с.
19. Лазаревский А. М. Отрывки из путевых записок старца Леонтия // Черниговский листок. 1862. №8. С. 63–64.
20. Лазаревский А. М. Очерки малороссийский фамилий. Материалы для истории общества в XVII и XVIII в. // Русский архив. 1876. № 12. С. 437–455.
21. Литвак Б. Г. «Гетман-злодей» // Мазепа / Под ред. Б. Г. Литвака. Москва: Республика, 1992. С. 3–16.
22. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Киев, 1910. Т. 2: Е–К. [2], VI, 720, 20 с.
23. Наварили ляхи пива, та не зшумували // Історичні пісні / упоряд.: І. П. Березовський, М. С. Родіна, В. Г. Хоменко. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. С. 335–341. (Варіанти А–І).

24. О Палие и Мазепе // Сборник украинских песен, издаваемый Михайлом Максимовичем. Киев: Типография Феофила Гликсберга, 1849. Ч. I. С. 88–91.
25. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. Нью-Йорк – Київ – Львів – Париж – Торонто, 2001. 464 с.
26. Ой закурила, затопила сирими дровами (Пісня про Абазіна) // Історичні пісні / упоряд.: І. П. Березовський, М. С. Родіна, В. Г. Хоменко. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. С. 304–305.
27. Ой Мазепо, ой Мазепо, хоч ти і гетьмане // Історичні пісні / упоряд.: І. П. Березовський, М. С. Родіна, В. Г. Хоменко. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. С. 306–307.
28. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: Соратники та прибічники. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. 604 с.
29. Полтавское дело // Песни, собранные П. В. Киреевским. Москва, 1870. Вып. 8. С. 170–173.
30. Семен Палій та Фастівщина в історії України: зб. мат. конференції. Київ, 1997. 80 с.
31. Семене Палію, а що ж бо ти робиш // Історичні пісні / упоряд.: І. П. Березовський, М. С. Родіна, В. Г. Хоменко. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. С. 331–332. (Варіанти А–Б).
32. Сергієнко Г. Я. Визвольний рух на Правобережній Україні вкінці XVII і на початку XVIII ст. Київ: вид-во АН УРСР, 1963. 212 с.
33. Субтельний О. Мазепинці: Український сепаратизм на початку XVIII ст. / пер. с англ.: В. Кулик ; гол. ред.: С. Головка. Київ: Либідь, 1994. 239 с.
34. Українські народні думи та історичні пісні / упор. П. Д. Павлій та інші. Київ: Вид-во АН УРСР, 1955. 659 с.
35. Чухліб Т. В. Козацький устрій Правобережної України (остання чверть XVII ст.). Київ: Інститут історії України НАН, 1996. 90 с.
36. Чухліб Т. В. Пилип Орлик. Київ: ПП Наталія Брехуненко, 2008. 64 с.
37. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII–XVIII віках. Варшава, 1934. 178 с..
38. Gierowski J. Wielka Historia Polski: 10 tomow. Krakow: Fogra, 2001. T. 5: A. Rzeczpospolita W dobie ztotej Wolnosci (1648–1763). 413, [3] s.
39. Perdenia J. Stanowisko Rzeczypospolitej szlacheckiej wobec sprawy Ukrainy na prze tomie XVII–XVIII w. Wroctaw – Warszawa – Krakow, 1963. 284 s.

REFERENCES

1. 1710 g., genvarya 5. Gramota Gosudarya Petra I-go Getmanu Skoropadskomu na uryad Getmanskyy, maetnosti i bulavu ego [1710, Jan. 5. Diploma of the Emperor Peter the First to the Hetman Skoropadsky on the Hetman's government, the territory and his mace]. (1859). *Istochniki malorossiyskoy istorii sobr. D. N. Bantyshem-Kamenskim i izd O. Bodyanskim – Sources of the Little Russian History Collection. D. N. Bantysh-Kamensky and ed. O. Bodiatsky*. Moskva: V Univ. tip. [in Russian].
2. 250 rokiy Poltavskoyi bytvy. (1709–1959) [250 years from Poltava battle. (1709–1959)] (1959). Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR [in Ukrainian].
3. Andrusyak, M. (1938). *Mazepa i Pravoberezhzhya* [Mazepa and Right-bank Ukraine]. L'viv [in Ukrainian].
4. *Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavaemyy vremennoy komissiey dlya razbora drevnikh aktov, vysochayshe uchrezhdennuyu pri Kievskom Voennom, Podol'skom i Volynskom general-gubernatore* [The archive of South-Western Russia, issued by a temporary commission for the analysis of ancient acts, highestly established at the Kiev Military, Podolsk and Volyn general-governor] (Part 3. Vol. 2). (1868). Kiev: Tip. Fedorova [in Russian].
5. Berezovsky, I. P., Rodina, M. S., Khomenko, V. H. (1961). *Istorychni pisni ukrayins'koho narodu* [Historical songs of Ukrainian population]. *Istorychni pisni – Historical songs* (pp. 7-58). Kyiv: Vydavnytstvo Akademiyi Nauk Ukrayinskoyi RSR, 1961 [in Ukrainian].
6. *Bitva Poltavskaya* [The Battle of Poltava]. (1834). *Zaporozhskaya starina – Zaporozhian antiquities* (Part II, Vol. 1), (pp. 72-76). Khar'kov [in Russian].
7. Verovka, H. (1942) *Dopovid H. Verovky na yuvileinii sesii AN URSR 30.XII.1942 r.* [The report of G. Verovka at the anniversary session of the Academy of Sciences of the USSR on 30.XII.1942]. *Arkhiv IMFER NANU. F. 14-2. Op. 26. Ark. 104* [in Ukrainian].
8. *Hey, huk, maty, huk* [Hei, huk, mother, huk] (1961). *Istorychni pisni – Historical songs* (p. 303). Kyiv: Vyd-vo AN URSR [in Ukrainian].
9. Hurzhiy, O. I. (2015a). *Oleshkivska Sich (1711–1728 rr.)* [Oleshkovskaya Sich (1711-1728)]. *Istoriya Zaporoz'koyi Sichi – History of Zaporizhzhya Sich* (pp. 141-156). Kyiv: Ariy [in Ukrainian].

10. Hurzhiy, O. I. (2015b). *Polityko-administratyvne y terytorial'ne reformuvannya Het'manshchyny u XVIII st.: prychny, perebih, naslidky* [Political-administrative and territorial reforms of the Hetmanate in the XVIII century: causes, course, consequences]. Kyiv: Instytut Istoriyi Ukrayiny NANU [in Ukrainian].
11. Dyadychenko, V. A. (1942). *Semen Paliy* [Semen Paliy]. Kyiv: Ukrvydav [in Ukrainian].
12. *Zazhurylas Ukrayina, bo nichym prozhyty* [Ukraine is sad, because there is nothing for living] (1961). *Istorychni pisni – Historical songs* (p. 82). Kyiv: Vyd-vo AN URSSR [in Ukrainian].
13. *Zazhurylas Ukrayina, shcho nihde sya-dity...* [Ukraine is sad, and it is nowhere to go] (1834). *Ukrainskie narodnye pesni, izdannye Mikhailom Maksimovichem – Ukrainian folk songs, published by Mikhail Maksimovich*. (Vol.1), (p. 108). Moskva: Univ. tip. [in Ukrainian].
14. *Ivan Mazepa ta yoho doba: istoriya, kultura, natsionalna pamyat* [Ivan Mazepa and his era: history, culture, national memory] (2008). Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
15. *Istoriya Ukrayinskoyi RSR* [The History of Ukrainian URSSR] (1955). (Vol. 1). Kyiv: Vyd-vo AN URSSR [in Ukrainian].
16. Kolessa, F. M. (1920). *Ukrayinski narodni dumy* [Ukrainian folk dumas]. Lviv: Prosvita [in Ukrainian].
17. Kostomarov, N. I. (1992). *Mazepa* [Mazepa]. Moskva: Respublika [in Russian].
18. Krupnytskyi, B. (2003). *Hetman Mazepa ta yoho doba* [Hetman Mazepa and his era]. Kyiv: Ukraina [in Ukrainian].
19. Lazarevskiy, A. M. (1862) *Otryvki iz putevykh zapisok startsa Leontiya* [Excerpts from travel notes of the elder Leonty]. *Chernigovskiy listok – Chernigov sheet*, 8, 63-64 [in Russian].
20. Lazarevskiy, A. M. (1876) *Ocherki malorossiyskiy familiy. Materialy dlya istorii obshchestva v XVII i XVIII v.* [Sketches of Little Russian surnames. Materials for the history of society in the XVII and XVIII centuries]. *Russkiy arkhiv – Russian archive*, 12, 437-455 [in Russian].
21. Litvak, B. G. (1992) «*Getman-zlodey*» [Hetman-villain]. *Mazepa – Mazepa* (pp. 3-16). Moskva: Respublika [in Russian].
22. Modzalevskiy, V. L. (1910). *Malorossiyskiy rodoslovnik* [Little Russian genealogy]. (Vol. 2: E–K). Kiev [in Russian].
23. *Navaryly lyakhy pyva, ta ne zshumuvaly* [The Poles made the beer, but they did not remove the foam] (1961). *Istorychni pisni – Historical songs* (pp. 335-341). Kyiv: Vyd-vo AN URSSR [in Ukrainian].
24. *O Palie i Mazepe* [About Paliy and Mazepa] (1849). *Sbornik ukrainskikh pesen, izdavaemy Mikhailom Maksimovichem – Collection of Ukrainian songs, published by Mikhail Maksimovich* (Vol. 1), (pp. 88-91). Kiev: Tipografiya Feofila Gliksberga.
25. Ohloblyn, O. (2001). *Hetman Ivan Mazepa ta yoho doba* [Hetman Ivan Mazepa and his era]. Niu-Iork – Kyiv – Lviv – Paryzh – Toronto [in Ukrainian].
26. *Oy zakuryla, zatopyla syrymy drovamy (Pisnya pro Abazyna)* [Oh, she heated with raw wood (Song about Abazin)] (1961). *Istorychni pisni – Historical songs* (pp. 304-305). Kyiv: Vyd-vo AN URSSR [in Ukrainian].
27. *Oy Mazepo, oy Mazepo, khoch ty i hetmane* [Oh Mazepo, oh Mazepo, despite the fact that you are the Hetman] (1961). *Istorychni pisni – Historical songs* (pp. 306-307). Kyiv: Vyd-vo AN URSSR [in Ukrainian].
28. Pavlenko, S. (2004). *Otochennya hetmana Mazepy: soratnyky ta prybichnyky* [Hetman Mazepa's inner circle: companions and supporters]. Kyiv: Vydavnychyy dim «KM Akademiya» [in Ukrainian].
29. *Poltavskoe delo* [Poltava's Case] (1870). *Pesni, sobrannye P. V. Kireevskim – Songs collected by P. V. Kireevsky* (pp. 170-173). Moskva.
30. *Semen Paliy ta Fastivshchyna v istoriyi Ukrayiny* [Semen Paliy and Fastovschyna in the history of Ukraine] (1997). Kyiv, 1997 [in Ukrainian].
31. *Semene Paliyu, a shcho zh bo ty robysh* [Semen Paliy, what are you doing?] (1961). *Istorychni pisni – Historical songs* (pp. 331-332). Kyiv: Vyd-vo AN URSSR [in Ukrainian].
32. Serhiyenko, H. Ya. (1963). *Vyzvolnyy rukh na Pravoberezhniy Ukrayiny vkintsi XVII i na pochatku XVIII st.* [The liberation movement on the Right-Bank Ukraine in the late XVII and early XVIII centuries]. Kyiv: vyd-vo AN URSSR [in Ukrainian].
33. Subtelnyy, O. (1994). *Mazepyntsi: Ukrayinskyy separatyzm na pochatku XVIII st.* [Mazepintsi: Ukrainian separatism at the beginning of the XVIII century]. (V. Kulyk, Trans). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

34. Pavliy, P. D. (Eds.). (1955). *Ukrayinski narodni dumy ta istorychni pisni* [Urainian folk dumas and songs]. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR [in Ukrainian].
35. Chukhlib, T. V. (1996). *Kozatskyy ustriy Pravoberezhnoyi Ukrayiny (ostannya chvert XVII st.)* [Cossack system of Right-bank Ukraine (last quarter of the XVII century)]. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN [in Ukrainian].
36. Chukhlib, T. V. (2008). *Pylyp Orlyk* [Pylyp Orlyk]. Kyiv: PP Nataliya Brekhunenko [in Ukrainian].
37. Yakovliv, A. (1934). *Ukrayinsko-moskovski dohovory v XVII–XVIII vikakh* [Ukrainian-Moscow treaties in the XVII–XVIII centuries]. Varshava [in Ukrainian].
38. Gierowski, J. A. (2001). *Wielka Historia Polski: 10 tomow. Krakow: Fogra. (Vol. 5: Rzeczpospolita W dobie ztotej Wolnosci (1648–1763))* [in Polish].
39. Perdenia, J. (1963). *Stanowisko Rzeczypospolitej szlacheckiej wobec sprawy Ukrainy na prze tomie XVII–XVIII w.* [The position of the nobility of the Republic of Poland concerning Ukraine in the seventeenth and eighteenth centuries]. Wroctaw – Warszawa – Krakow [in Polish].

Одержано 30.08.2018.

УДК 94:82-92(477) (092)Стебницький «19»

Демуз Інна,

доктор історичних наук, доцент, завідувач
кафедри документознавства,

demuz_inna@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

ID: 0009685

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди»,

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-
Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

Demuz Inna,

Doctor of Historical Sciences,
the Head of the Chair of Document Science
Department,

demuz_inna@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

ID: 0009685

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University,
30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-
Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

Ставицька Анастасія,

кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри історії та культури України,

tyasan1989@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-5863-0385>

ID: H-6064-2016

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», вул. Сухомлинського, 30,

м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.,
Україна, 08401

Stavytska Anastasia,

Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer
of Department of History and Culture of Ukraine,
tyasan1989@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-5863-0385>

ID: H-6064-2016

Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University,
30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv region, Ukraine, 08401

Питання соціально-економічного розвитку України у публіцистиці

П. Стебницького (початок ХХ ст.)¹

У статті проаналізовано публіцистику П. Стебницького, присвячену соціально-економічному становищу України, розглянуто його тексти у якості складової національного дискурсу. Зокрема, детальному аналізу піддано такі дописи громадського діяча як «Страшна спадщина. (Економічно-фінансові наслідки світової війни)», «Україна в економіке России», «Підсумки й перспективи пролетарської економіки», ряд рецензій на книги економічної тематики. Подано список відповідних публікацій П. Стебницького. Крім того, охарактеризовано діяльність громадського діяча на посадах чиновника Міністерства фінансів, керівника комерційного відділу редакції «Торгово-телеграфного агентства», його причетність до редагування й видання петербурзьких часописів «Вестник

¹Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проєктом (договір № Ф75/226-2018) Державного фонду фундаментальних досліджень.